

TARBIYA METODLARI VA TURLARI

Umarova Gulzoda Bahodir qizi

Axborot tizimlari va menejment univversiteti

“Pedagogika” kafedrası assistenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17528076>

Annotatsiya: Maqolada tarbiyaning asosiy metodlari, tarbiya haqida umumiy tushunchasi, tarbiyaning turlari bolalardagi tarbiyaning xususiyatlari, tarbiyada ota onaning oʻrni, tarbiyada pedagoglarning oʻrni, tarbiyaga xos metodikalar, ragʻbatlantirish va jazolash metodlari, jamoa taʼsiri metodlari haqida fikr boradi.

Kalit soʻzlar: tarbiya metodlari, pedagogik metodlar, axloqiy tarbiya, aqliy tarbiya, tarbiyaviy ishlar, maʼnaviy metodlar, oʻqitish usullari, tarbiya turlari, ota-ona tarbiyalari, maktabgacha tarbiya haqida fikrlar boradi.

Аннотация: В статье рассматриваются основные методы воспитания, общая концепция воспитания, виды воспитания, особенности воспитания детей, роль родителей в воспитании, роль педагогов в воспитании, методы, специфичные для воспитания, методы поощрения и наказания, методы коллективного воздействия.

Ключевые слова: методы обучения, педагогические методы, нравственное воспитание, интеллектуальное воспитание, воспитательная работа, духовные методы, методы обучения, виды воспитания, родительское воспитание, дошкольное образование.

Abstract: The article discusses the main methods of education, the general concept of education, the types of education, the characteristics of children's education, the role of parents in education, the role of pedagogues in education, methods specific to education, methods of encouragement and punishment, methods of collective influence.

Key words: educational methods, pedagogical methods, moral education, intellectual education, educational work, spiritual methods, teaching methods, types of education, parental education, preschool education.

KIRISH: Buyuk allomamiz Abu Nasr Farobiy tarbiya va taʼlim masalasiga alohida eʼtibor qaratgan buyuk mutafakkir va faylasuflardan biridir. U insonning komolotiga taʼlim va tarbiyaning taʼsirini chuqur tahlil qilib, bu jarayonlarni ilmiy asosda tushuntirgan. Farobiyning fikricha, inson tabiatan bilim olish va kamol topishga intilivchan mavjudotdir. Uning taʼkidlashicha, inson faqat ilm va yaxshi tarbiya orqali haqiqiy baxtga erishishi mumkin. Yana shuni taʼkidlab oʻtganki, ilm-fan va axloq bir-biridan ajralmas tushunchalardir. Ilmsiz tarbiya natija bermaydi, axloqsiz ilm esa jamiyat uchun xavfli boʻlishi mumkin. Farobiy oʻz asarlarida tarbiyaning jamiyat taraqqiyoti va inson komolotidagi oʻrni haqida chuqur ilmiy tahlillar berib, kelajak avlodga muhim falsafiy meros qoldirgan.

Tarbiya nazariyasi pedagogika fanining tarkibiy qismi boʻlib, tarbiyaviy jarayon mazmuni, shakl metod, vosita va usullari hamda uni tashkil etish muommolarini oʻrganadi. Yosh avlodni tarbiyalashda nimalarga eʼtibor qaratmoq lozim. Bunday malalarni hal etishda avvalo mamlakatimizda siyosiy-ijtimoiy sohalarda yuz berayotgan islohotlar mohiyatini chuqur atroflicha mushohada qilib olishga toʻgʻri keladi. Chunki davr ham, inson tarbiyasi ham oʻzgarib bormoqda. Ayniqsa, XXI asr insoniyat tarixida kompyuter davri boʻlib qoldi. Biroq, fan-texnika qanchalik jadal rivojlanib, jamiyat hayotida muhim joy olib, ishlab chiqarish jarayonlarini tezlashuviga qanchalik samarali taʼsir etmasin, tarbiya nazariyasida shxasni komil etib, tarbiyalash, bu boradi Markaziy Osiyo mutafakkirlari, xalq pedagogikasi hamda jahon

pedagogikisining ilg'or fikrlariga tayanib ish ko'rish zarur bo'ladi. Yoshlarni barkamol inson qilib tarbiyalashda birinchi navbatda Sharq mutafakkirlarining qimmatli ma'naviy meroslari muhim dasturli amal ahamiyatiga ega bo'ladi. Muhammad al-Xorazmiy, Abu Nasr Farobiy, Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Ahmad Al-Farg'oni, singari olamga mashhur allomalarining ijtimoiy, siyosiy va falsafiy qarashlar barcha zamonlar uchun muhim ahamiyat kasb etadi. O'z o'tmish ish madaniy merosni chuqur o'rganmagan va e'zozlanmagan, ajdod-avlodlari bosib o'tgan tarixiy yo'lni idrok etmagan, milliy mustaqillik yo'lida jon fido qilgan buyuk ajdodlari faoliyatidan xabardor bo'lmagan inson o'zligini hech qachon anglab yetolmaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLARI

Tarbiya maqsadi va vazifalari. Tarbiya muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama o'stirish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayonidir. Turli zamon va makonda ijtimoiy tarbiya mohiyatan turlicha ifodalab kelingan bo'lib, uning mazmuni ijtimoiy maqsadlardan kelib chiqib asoslangan.

Tarbiya maqsadi ijtimoiy buyurtma asosida belgilanadi. Eng oddiy harakatdan tortib to keng ko'lamli davlat dasturi asosida tashkil eltuvchi tarbiya doimo muayyan maqsadga yo'naltirilgan bo'ladi. Maqsadsiz ma'lim go'oyani ifoda etmaydigan tarbiya bo'lmaydi. Tarbiya maqsadi asosida uning mazmuni asoslanib, maqsadni amalga oshirishga xizmat qiluvchi metod va usullar aniqlanadi. Tarbiya maqsadning muomosi pedagogikaning dolzarb masalaridan biri sanaladi.

Tarbiya maqsadi umumiy va individual xarakterga ega bo'lishi mumkin. Ilg'or pedagogika umumiy va individual maqsadlar birligi va uyg'unligini namoyon etadi. Maqsad tarbiyaning umumiy ijtimoiy maqsadni ijobiy hal etishga yo'naltiriladi hamda aniq vazifalar tizimi sifatida namoyon bo'ladi. Demak, tarbiya maqsadlari mohiyati va ko'lamiga ko'ra umumiy va aniq vazifalar sifatida guruhlanadi.

Tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlari. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. Yosh xususiyatlari muayyan bir yosh davriga xos bo'lgan anamotik, fiziologik va psixologik xususiyatlardir. Aytaylik, mas'uliyat tuyg'usini boshlang'ich ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan o'quvchilarda ham shakllantirish mumkin. Biroq har bir bosqichda mazkur sifatni shakllantirish borasida turli metodlar qo'llaniladi.

Maktablarda ishlab chiqarish ilg'orlari bilan uchrashuvlar o'tkaziladi. O'quvchilar o'z otalarining ishlab chiqarishdagi muvaffaqiyatlari bilan faxrlanadilar. Ular taqlid qilishga intiladilar.

NATIJALAR

O'z-o'zini tarbiyalash metodlari. O'quvchida o'z-o'zini tarbiyalashga ya'ni o'z ustida ongli, bartartib ishlashga ehtiyoj paydo bo'lgadagina o'zini tarbiyalash metodlaridan foydalanish samarali hisoblanadi. O'z-o'zini tarbiyalash metodlari o'quvchilarning o'zini idora qilishlari, turli o'quvchilar organlar faoliyatida faol ishtirok etishni ta'minlash, ularning ijtimoiy mavqelarini oshirish maqsadida qo'llanuvchi usullardir. O'z-o'zini tarbiyalash o'quvchilarning o'zini o'zi idora qilish va o'quvchilarning turli organlari faoliyatida faol ishtirok etishni ta'minlash, ularning ijtimoiy mavqeyini oshirishning ta'sirchan vositasidir. O'quvchilar o'qish, tarbiya va dam olishda o'z-o'zini tarbiyalash usullaridan foydalanadilar, bu usullar o'quvchilarni o'z-o'zini tarbiyalash tashabbuskorlik va mustaqillikka undaydi.

Mashq va o'g'atish metodlari muayyan mashq yordamida bolalar faoliyatini oqilona, maqsadga muvofiq va har tomonlama puxta tashkil qilish, ularni axloq me'yorlari va xulq-atvor

qoidalarini bajarishga odatlantirish. Odatlar bolalikdan tarkib topadi va shaxs rivojlanishining keying bosqichlarida mustahkamlanib boradi. O'quvchi hamda ota-onalar bolalarda ijobiy odatlarning tarbiyalanib borayotganligini kuzatib borishlari kerak. O'quvchilar odatlarni o'z yaqinlaridan meros qilib olmaydi, balki ular atrofdagilar bilan faol muloqotga kirishishlari tufayli taqlid qilish, uzluksiz tarbiyani yo'lga qo'yish asosida tarkib toptiriladi. Natijada odat harakterga aylanadi. Mashq muayyan xatti-harakatlarning ko'p marotaba takrorlashni o'z ichiga oladi. Mashq va odatlantirish o'quvchi uchun ongli, ijobiy jarayondir. Mashq natijasini ko'nikma, odat, yangi bilimlar hosil qilinadi, o'quvchining aqliy qobiliyati rivojlanadi, ma'naviy-axloqiy sifatlari boyiydi, hayotiy tajribasi ortadi.

O'rgatish tarbiyalanuvchilar ijtimoiy xulq-atvor ko'nikmalari, odatlarini shakllantirish maqsadida rejali va izchil tashkil qilinadigan turli harakatlar, amaliy ishlardir. O'rgatish bir necha izchil harakatlar yig'indisidir.

MUHOKAMA

g'batlantirish tarbiyalanuvchining xatti-harakati va faoliyatiga ijobiy baho berish asosida unga ishonch bildirish, ko'ngilini ko'tarish va uni qo'llab-quvvatlash usulidir. O'qituvchi har bir o'quvchi shaxsida ro'y berayotgan ijobiy o'zgarishlarni anglab olishi zarur. Shundagina o'quvchi o'zining kamolga yetayotganligini his qiladi, unda o'z kuchiga nisbatan ishonch paydo bo'ladi. Uni hurmat qilishadi, unga ishonishadi, uning fikrlari bilan qiziqishadi, unga quloq solishadi, demak, u jamoada o'z o'rniga ega. O'qituvchi ana shunday holatning yuzaga kelishi uchun rag'batlantiruvchi usullardan foydalanadi. Har qanday rag'batlantirish mavjud pedagogik talablarga muvofiq bo'lishi ketma-ket bo'lmasligi zarur, shuningdek, maqtash, bsohqa o'quvchilarga taqqoslash, ularni kamsitmaslik, talabchanlikni bo'shatmaslik kabi shartlarga muvofiq qo'llaniladi.

Jazo berish metodlari: bu o'quvchilarning xatti harakati va faoliyatiga salbiy baho berishdir. Jazo berish axloq me'yorlariga qarama-qarshi faoliyat va xatti-harakatlarni muhokama etishni ifodalaydi. Jazo berish noma'qul xatti-harakatlarning oldini olish, axloqni tuzatishi, jamoa oldida uyalishi, o'zini gunohkor deb bilish hissini uyg'otishi mumkin. Jamoa tomonidan yoki uni qo'llab-quvvatlashi asosida jazo berish metodlari ham hilma-xil bo'lib, ular jamlasiga tanbeh berish, koyish, uyaltirish, qizartirish xatti-harakatlarni jamoa o'rtasida muhokama qilish, muayyan faoliyatidan chetlatish va boshqalar kiradi.

XULOSA

Ta'lim jarayonida tarbiya metodlari va turlarining to'g'ri tanlanishi inson shaxsining har tomonlama kamol topishida muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir metodning o'ziga xos xususiyatlaru bo'lib, ular o'quvchilarining yoshiga, qiziqishlariga va jamiyat ehtiyojlariga qarab qo'llaniladi. Ta'sir etish vositalari ichida ishontirish, namuna ko'rsatish, rag'batlantirish va jazolash usullari asosiy o'rin tutadi. Shu bilan birga, zamonaviy tarbiya jarayonida innovatsion va interaktiv metodlardan foydalanish muhim bo'lib, ular bolalarning mustaqil fikrlanishini va ijodkorligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Hozirgi zamonda pedagogika fanining rivojlanishi bilan tarbiya metodlarining mazmuni ham boyib bormoqda. An'anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda, texnologik innovatsiyalar asosida shakllangan ta'lim metodlari o'quvchilarning faolligini oshirishga va ularning jamiyatga moslashuvchanligini mustahkamlashga yordam bermoqda. Shu boisdan, tarbiya jarayonida metodlarni ongli va tizimli qo'llash pedagogik natijadorlikni oshirishning muhim shartidir. Umuman olganda, tarbiya metodlarining samaradorligi ularning to'g'ri tanlanishi, o'quvchi shaxsining ehtiyojlariga moslashtirilishi va zamonaviy ilm-fan yutuqlari bilan uyg'unlashishiga bog'liq. Kelajak avlodni barkamol inson sifatida voyaga yetkazish uchun

tarbiya jarayonida individual yondashuv va uzluksiz rivojlanishga asoslangan pedagogik strategiyalarni qo'llash zarur.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Tarbiyaning umumiy metodlari. Turlari va usullari, A.A.Normurodova(2024)
2. Tarbiya metodlari haqida tushuncha(2019)
3. Elkonin, D. B. (1971). Developmental Psychology: The Child and Society. Progress Publishers.
4. "Rivojlanish psixologiyasi.Pedagogik psixologiya" Z.T.Nishanova, N.G.Komilova, D.U.Abdullayeva, M.X.Xolnazarova "O'zbekiston faylasuflari miliy jamiyati" nashriyoti.Toshkent-2018
5. "Rivojlanish psixologiyasi" fanidan ma'ruzalar matni Jo'rayev O'tkir Toshpo'latovich
6. "Umumiy psixologiya" G'oziyev.E "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" 2010
7. Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. –T.: O'qituvchi, 66-bet
8. O'zbek pedagogikasi antologiyasi // Tuzuvchi-mualliflar: K.Hoshimov, S.Ochil. – Toshkent: O'qituvchi, 1995. – 137-bet
9. Ozodqulov Olimjon Bahodir o'g'li. (2024). Rahbar va xodim munosabatlarining boshqaruv jarayonidagi psixologik xususiyatlari. Образование наука и инновационные идеи в мире, 41(1), 110–113. Retrieved from <https://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/12079>
10. Sirojiddin Amangeldiyev Nurg'aliy o'g'li . Psixologik maslahat gipotezalarini shakllantirish. Central asian academic journal ISSN: 2181-2489 OF scientific research volume 1 I ISSUE 1 I 2021. <https://search.app/R78CQ7R1YR9Sg7PR6>
11. Abdurasulov , J., & Toshpo'latov , A. . (2025). ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ У ПОДРОСТКОВ. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 5(9), 90–99. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/60762>
12. Abdurasulova, Y. . (2025). VOLEYBOLCHILARDA SAKRASH QOBILİYATI VA TEZKORLIKNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI. Центральнаозиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления, 2(10), 125–129. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/cajmrms/article/view/62632>
13. Rustamov , E. (2025). JISMONIY TARBIYA VA SPORT TIZIMIDA YENGIL ATLETIKA SPORT TURINING O'RNI. Евразийский журнал академических исследований, 5(9), 121–126. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/60093>
14. Rustamov , E. (2025). VOLEYBOL SPORT O'YINIDA TEXNIK, TAKTIK VA JISMONIY TAYYORGARLIGI. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 5(9), 59–63. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejsspc/article/view/60095>
15. Azimova , D. (2025). THE ROLE OF NANOSTRUCTURED MATERIALS IN ENHANCING ENERGY EFFICIENCY AND THEIR APPLICATION IN AEROSPACE ENGINEERING. Евразийский журнал математической теории и компьютерных наук, 5(9), 13–27. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/EJMTCS/article/view/60766>
16. Abdurasulov , J. (2022). CHAQIRUVGA QADAR BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK FANI

O'QITUVCHISIGA QO'YILADIGAN TALABLAR. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(11), 983–988. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/5305>

17. Abduqodirova, D., & Abdurasulov, J. (2025). YOSHLARDA HARBIY-VATANPARVARLIK TUYG'USINI TAKOMILLASHTIRISHNING PSIXOLOGIK HUSUSIYATLARI. *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования*, 4(1), 50–53. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/zdpp/article/view/42882>

18. Abduqodirova, D., Abdulhaqov, U., & Mamatova, Z. (2025). EMOTSIONAL KREATIVLIKNING TALABALAR QAROR QABUL QILISH JARAYONIGA TA'SIRI. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 3(4), 64–69. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yopa/article/view/49726>

19. Abduqodirova, D., & Mirislomov, M. (2025). GEOGRAFIYA VA PSIXOLOGIYA FANLARI TUTASHGAN CHEGARA: PSIXOGEOGRAFIYANING SHAKLLANISH TARIXIGA NAZAR. *Центральноазиатский журнал междисциплинарных исследований и исследований в области управления*, 2(5, PART 2), 143–149. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/cajmrms/article/view/52569>

20. Abduqodirova, D. (2025). TALABALARDA PSIXOLOGIK STRESSNI YENGISH. *Бюллетень педагогов нового Узбекистана*, 3(2), 69–73. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yopa/article/view/45019>

21. Сатторов, Б. (2025). АКТУАЛЬНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ШКОЛЬНОЙ ДЕЗАДАПТАЦИИ. *Евразийский журнал академических исследований*, 5(10), 167–178. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/62613>